

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

122:2 • 2002

Svensk historiekultur

Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Diss, Lund 2001. 650 s.

Når man skal sammenfatte Ulf Zanders afhandling, kan man måske sige, at den har fire store omdrejningspunkter: For det første staten, for det andet nationen (fosterlandet), for det tredje demokratiet og for det fjerde folket, som man måske også kan benævne samfundet. Det er dem, de svenske historiedebattører trods alle modsætninger og indbyrdes mistillid diskuterer i deres fortidige, nutidige og fremtidige sammenhæng. Og det er jo ikke uvæsentlige sager. Staten og nationen er hovedpunkterne i århundredets første ca 40 år i Zanders fremstilling, mens demokratiet og folket er det i de følgende 50–60 år. I 1990'erne bliver diskussionen dog tilsyneladende mere diffus.

Et egentligt referat af bogen er der ikke plads til her. Min recension må koncentrere sig om udvalgte metodiske spørgsmål. Det kan bevirke, at de kritiske betragtninger får en overvægt – derfor skal det på forhånd siges, at min vurdering af afhandlingen er yderst positiv, og at det har været meget givende at læse den.

Efter min mening er det analysen af udviklingen fra ca 1890 til 1940 (45), der hænger bedst sammen, den optager også en noget større del af bogen end undersøgelsen af tiden efter 2. verdenskrig, nemlig fra s 69 til s 314. De forskellige temaer er her bedst flettet ind i hinanden, og optegningen af forholdene og udviklingsgangen er meget sikker. Ja, man kan kalde den for sofistikeret og ofte direkte underholdende i sin underfundigt-ironiske og alligevel skarpe skildring. Man sidder og har det morsomt (roligt) i al sin bagklogskab.

Fremstillingen af tiden efter den sidste verdenskrig er også god, men den virker lidt mere springende og for de sidste 25 års vedkommende nogle gange nær ved det kalejdoskopiske. Dybden i undersøgelsen er ikke så stor som tidligere; men det svepande præg hænger nok sammen med, at samfundet er blevet stadig mere komplekst, svært overskueligt, ja nærmest diffust på nogle områder. Og historiskriverne har samme orienteringsproblemer som historiografen, her altså Zander.

Bogens sidste del ville nok have vundet ved at være mere koncentreret om nogle færre temaer og undertemaer, og det kan undre, at f eks det allersidste afsnit før opsamlingen i kapitlet om "Debaternas decennium" – det afsnit, der handler om statsprojektet *Levande historia* – ikke er mere omfattende og skarpere i analysen. Så sent som i juli måned 2001 fremkom den unge historiker David Ludvigsson f eks med en spændende analyse heraf i antologien "Mod nye historier" fra Det 24. Nordiske Historikermøde i Århus.¹ Den er ikke anvendt.

1. David Ludvigsson, "'Levande historia' – inte bara levande historia", i Carsten Tage Nielsen, Dorthe Gert Simonsen & Lene Wul (eds), *Mod nye historie*, rapport til Det 24. Nordiske Historikermøde, Århus 9.-13. august 2001, Århus, s 144–177.

Alt i alt må bogen anses for at være et pionerarbejde. I Skandinavien har ingen anden historiker mig bekendt påtaget sig den opgave at beskrive over 100 års historiekulturelle udvikling i et samfund. Det nærmeste man kommer i europæisk sammenhæng er nok de store værker om kollektiv erindring fra Frankrig, Italien, Holland og senest også Tyskland, hvoraf det franske med Pierre Nora i spidsen er det bedst kendte. Det vender jeg tilbage til.

Uden egentligt videnskabelige forlæg har forfatteren også selv måttet kreere sin teori og metode. De fleste historikere ved, at deres metode afhænger af forskningsobjektet, og at man ikke på forhånd kan anvise en metode uden nærmere kendskab til objektet eller til den empiri, der knytter sig til dette objekt. Ulf Zander har haft nogle teoretiske forlæg, men han forholder sig ikke dogmatisk, men derimod ret frit til dem, sådan at de kan frugtbares på hans forskningsgenstand. Forlæggene er de historiedidaktiske og formidlingsteoretiske begreber, som gennem de sidste ca 15 år er udviklet på Danmarks Lærerhøjskole i København, Malmö Lärarhögskola og på Historiska Institutionen ved Lunds Universitet. Centrale navne her er Sven Sødring Jensen og Bernard Eric Jensen fra København, Christer Karlegård fra Malmö og Klas-Göran Karlsson fra Lunds Universitet. De har alle bidraget med teorier og begreber – og formentlig også med en inspiration – til Zanders arbejde. Men konkretionen af begreberne og dynamikken i analysen er forfatterens egen.

I de første afsnit opstiller han en definition af historie, som vel nu om dage må siges at være alment accepteret, nemlig den, at historie både betyder fortid – det forgangne – og viden om eller tolkning af denne fortid. Derimod er ordet fakta som betegnelse for fortiden i sig selv eller empirien om den ikke så heldigt, da fakta ikke kan adskilles fra tolkning. Forfatteren tager forbehold over for positivismen, men bibeholder mærkeligt nok terminologien på dette punkt.

Ved siden af historie som fakta og som tolkning stiller han begrebet historiebevidsthed (-medvetande), der netop er blevet draget frem og systematiseret i de senere års historiedidaktiske produktion fra København, Malmö og Lund. Idéhistorisk går begrebet eller betydningen af det nok meget længere tilbage i tiden, til den jødisk-kristne kulturarv. Det optræder f.eks allerede eksplicit hos Augustin i begyndelsen af det 5. århundrede, og i virkeligheden kan man vist finde det i 1. Mosebog, det påstår Thomas Mann i hvert fald i sin store gendigtning i 4-bindsværket *Josef og hans brødre*.²

Under alle omstændigheder er begrebet om historiebevidsthed relevant, fordi det betoner menneskets aktive forhold til samfundet i en rumlig og tidsmæssig udstrækning og dermed åbner for en vitalisering og dynamisering af historiebegrebet, som ellers truer med at stivne og blive synonymt med gold indlæring og reproduktion af viden.

2. Thomas Mann, *Josef Ernæringen, Josef og hans brødre IV*, København 1993 (1943), s 253f et passim.

Den didaktiske definition af begrebet historiebevidsthed, som Bernard Eric Jensen har foretaget den, er i Zanders gengivelse på s 42–43, at det rummer: "alla former av medvetande, som berör processförhållandet mellan dåtid, nutid och framtid, och där processerna betraktas som betingade eller framkallade av människors handlingar." Det er en meget omfattende definition, og Zander betoner, at historiebevidsthed må ses i nær forbindelse med kollektive identiteter og erindringer (minnen), frem for alt de nationale erindringer.

I samklang med den ungarske socialfilosof Agnes Heller fremholder han tidsperspektivets betydning for den kollektive identitetsdannelse, det som Agnes Heller kalder "togetherness", at være sammen. Udtrykkene "i går" og "i morgen" ville ikke have nogen mening, hvis de ikke indtraf "within the framework of a structure which is constituted, understood, and reflected upon as an identity". Den historiska dimensionen blir oundgänglig för den samhällliga gemenskapen genom att den utgör grunden för det kollektiva minnet som det kommer till uttryck i narrativa, meningsskapande berättelser" (s 44).

Forfatteren betoner altså historiebevidsthedens sociale karakter. Derved kommer han også delvis uden om spørgsmålet om, hvilket indhold denne bevidsthed har og skal have. Problemet ved den didaktiske definition er jo, at den ikke angiver noget om begrebets værdimæssige indhold. Historiebevidsthed kan være alt hvad der opfylder definitionens formelle krav, lige fra ekstrem religiøs eller politisk betinget bevidsthed til mere distanceret, sækulariseret og demokratisk bevidsthed.

Men ved at analysere brugen af historie så konkret, som forfatteren gør, bliver han alligevel i stand til at værdisætte og problematisere de varierende former for historiebevidsthed, som kommer til udtryk i teksterne, eksempelvis den ideologisk-nationalistiske eller direkte anti-demokratiske bevidsthed. En stærk historiebevidsthed er ikke nogen garanti for en demokratisk anskuelse eller handlemåde, det viser forfatteren – bevidst eller ubevidst.

For mig at se er det også denne sociale orientering af begrebet, som gør det muligt for ham at kombinere det med de begreber om historiebrug, som især Klas-Göran Karlsson har udviklet. I en række spændende undersøgelser af historiebruget i det sen- og postsovjetske samfund har Karlsson identificeret fem forskellige måder at bruge historie på: 1) Et videnskabeligt brug, 2) Et eksistentielt, 3) Et moralsk, 4) Et ideologisk, og 5) Et såkaldt ikke-brug af historie.

Disse fem brug er alle forbundet med specifikke behov, brugergrupper og funktioner i samfundet. Karlssons fem brug er idealtyper, som han har fremdraget gennem studier af konkret historisk materiale. Såvidt jeg forstår, er de altså opstået ad induktiv, empirisk vej. Zander skal med typologien som en slags vejviser gå den modsatte vej, deduktionens. Men i og for sig gør han det samme som Karlsson, nemlig ved gennem en analyse af tekster i bred forstand – herunder monumenter, udstillinger, film mv – at tyde og uddrage de forskellige brug af historien i Sverige i det 20. århundrede. Typologien bliver så at sige oparbejdet på ny,

den bliver opført en gang til ud fra analyser af materialet. Dermed bekræftes også Karlssons typologi, men uden at det slutter med en dogmatisk eller bevidstløs bekræftelse. Det sker på Zanders eget, selvstændige grundlag.

Jeg har kun nogle få indvendinger mod typologien, sådan som doktoranden stiller den op i sin bog. Den ene gælder påstanden på s 52–53 om det videnskabelige historiebrug, hvor han skriver:

Historievetenskapen har här liksom i flertalet andra ekonomiskt och politiskt moderniserade västliga länder en lång tradition som professionaliserat och självständigt ämne, som varit tämligen oberoende av politiska och ideologiska intressen samt andra historieintressenter. Historieproducenterna har därför inte behövt, eller i många fall inte velat, ta hänsyn till utomsvetenskapliga behov och krav.

Spørgsmålet er naturligvis hvad han mener med "tämligen". For i selve analysen påviser han, at en mængde svenske videnskabelige historikere i det mindste før 1945 havde stærke politiske og ideologiske interesser og også var forbundet med andre historieinteressenter. Det viste sig både i det, de skrev, og i deres deltagelse i det politiske og kulturelle liv. Først efter 2. verdenskrig slår det objektivt-videnskabelige ideal fuldt igennem formelt. Men man kan stille det spørgsmål, om de fleste ikke alligevel er afhængige af interesser, – om ikke andet fungerer deres egen historiebevidsthed jo også som en slags interesse.

Interesse-begrebet står dog i det hele taget noget uklart i afhandlingen, lige som begrebet historieproducent' gør det. Forfatteren går ikke ret meget ind i de konkrete produktionsværksteder, i fabrikkerne så at sige, han holder sig til konsumtionen, og dermed bliver de mere bevidste forsøg på og tiltag til at påvirke og styre historieproduktionen i bestemte retninger heller ikke klarlagt. Det har ligeledes noget med forfatterens medieforståelse at gøre, hvad jeg vender tilbage til.

Min anden indvending retter sig imod det optimistiske postulat på s 57 om, "att perioder av såväl ett rikt kommersiellt bruk av historia som ett politiskt bruk av historia, är en återspejling av att det historiska intresset är betydande i samhället".

Med hensyn til det politiske kan jeg istemme udsagnet, men jeg mener ikke, det er rimeligt at sige, at et kommercielt historiebrug skulle være udtryk for en betydelig historieinteresse. Det er reklame, omend med historiske referencer, men må analyseres og vurderes som al anden reklame. Og reklamen er først og fremmest udtryk for økonomiske interesser og/eller magtinteresser.

Endelig har jeg det lidt svært med den type af historiebrug, der kaldes ikke-brug. Kan et ikke-brug være et brug? Det forekommer mig at være en *contradictio in adjecto*. Det ikke-eksisterende kan næppe tages i brug, og jeg studser f.eks. over en sætning som denne på s 352: "Vi kunde i detta kapitelns inledning konstatera att ett alltmåra närvarande icke-bruk av historia inte kunde förkväva de

andra historiebruken." Måske kan man i nogle tilfælde tale om anti-brug af historie i den nietszscheanske forstand, men "ikke-brug" – det stiller jeg mig tvivlende over for.

I forbindelse med forfatterens generelle analytiske brug af typologien kan det af og til virke, som om han simpelt hen smækker en af typerne på et skrift eller en debat som en etiket, uden at det egentlig har nogen dybere mening for forståelsen af indholdet. Nogle gange kunne Zander måske have forholdt sig lidt mere afslappet til sit indledende begrebsapparat; det svækker ikke den indholdsmæssige analyse, at læseren selv må ræsonnere sig frem til, hvilken type af historiebrug der er tale om i det bestemte tilfælde. Når man først kender spilllets regler, er det ikke svært.

Endelig er der en tendens til, at de tre typer historiebrug – det ideologiske, det politiske og det eksistentielle – i forfatterens analyse glider ind i eller over i hinanden, således at han i sin konklusion må sætte flere forskellige etiketter på eller alternativt argumentere for, at det kun kan dreje sig om det og det brug. Det svækker stringensen noget. Historiepopulisatorer eller journalister ville nok også sige, at det gør bogen mere tør, end den behøvede at være.

Hvad angår behandlingen af empirien, er der overordnet set tale om en bemærkelsesværdig og suveræn indsamling, styring og udnyttelse af et enormt materiale. Det er en præstation af de store, hvor forfatteren samtidig viser, at han helt bemestrer de håndværksmæssige sider af sit fag.

Den eneste bemærkning, jeg vil gøre, handler om repræsentativiteten i forhold til problemstillingen: historien i offentligheden. At materialet er repræsentativt for selve de forfattere og historikere, der bliver citeret, er jeg ikke i tvivl om, men jeg er somme tider i tvivl om repræsentativiteten i forhold til problemstillingen. Der er så mange emner, personer og indlæg til behandling, at det er svært at overskue dem; normalt føler man sig sikker på, at den diskussion eller det indlæg, som bliver refereret, er centralt. Men ikke altid. Det har noget at gøre med, at Zander nok behandler produktionen og konsumtionen af historie, men han redegør ikke i alle tilfælde for receptionen eller den situation, hvori receptionen indgik. Ophavs- og indholdsanalyserne er meget gennemførte, men receptionsanalyserne er det ikke altid. De sidste er da også tit næsten umulige at gennemføre; eksempelvis har man ofte ingen viden om, hvor mange eksemplarer en bog blev solgt i, eller hvor mange mennesker der så et tv-program, såfremt det ligger et stykke tilbage i tiden. Kilderne til sådanne oplysninger har måske aldrig eksisteret, eller også er de blevet kasseret senere. Herudover kan virkningen af et skrift eller andet indlæg også være svært at spore. Hvad skal man gå efter, hvordan skal man følge virkningen, ikke kun i samtiden, men også i eftertiden? Hvordan skal man afgrænse, hvornår der er tale om en debat og hvornår der blot er tale om enkeltstående indlæg? Det er ekstremt svære metodiske spørgsmål og i mange tilfælde sikkert uløselige.

Et enkelt eksempel på, hvordan forskere kan tage fejl netop på dette punkt, leverer forfatteren selv en illustration af. På s 249 skriver han om Stockholmsudstillingen i 1930, hvor der året efter udgaves et programskrift for funktionalismen med titlen "acceptera". Doktoranden skriver:

"*acceptera* blev ingen försäljningssuccé och väckte heller inte någon debatt att tala om när den utgavs 1931. Sedermera har den återkommande citerats med motiveringen att den är ett av de allra tydligaste exemplen på '1930 års idéer'".

Et skrift hives ud af sin sammenhæng og gøres til eksempel på noget, som det kildemæssigt ikke kan bære. Zander har dermed signaleret sin opmærksomhed på problemet, men på s 274 fik jeg alligevel en mistanke om, at han ikke altid selv kan undgå det. Her skildrer han, hvordan stemningen over for en involvering i Finlandskrigens skiftede, da Finland i juni 1941 gjorde fælles sag med Tyskland og angreb Sovjetunionen. Arthur Engberg fra SAP skrev i *Vecko-Journalen* i efteråret 1941, at den tyske krigsmagt lige som tidligere perserne i antikken og Napoleon i 1812 ville bukke under på de russiske stepper. Og så skriver Zander: "Läsarna hade inga svårigheter att lägga till ytterligare ett historiskt exempel: karolinernas ryska fälttåg. Ett år senare anslöt sig allt fler till Engbergs resonemang."

Her gemmer sig efter min mening to problemer. For det første: Hvordan kan Zander så sikkert slutte, at læserne ikke havde nogen problemer ved at tilføje karolinerne til perserne og franskmændene, som et eksempel på arméer der var gået til grunde i Rusland? Og for det andet: Når stadig flere mennesker det følgende år sluttede sig til Engbergs ræsonnement, var det så i tilslutning til Engbergs artikel i 1941 eller på grund af den – d v s fordi den havde virket overbevisende på dem –, eller gjorde de det uafhængigt af den artikel? Det faktum, at der fremkom flere ytringer af samme art, viser jo ikke i sig selv en tilslutning til Engbergs ræsonnement. I afhandlingen blæser svaret i luften, der er ikke flere referencer.

Men som sagt er det ikke nogen særlig væsentlig anke, og i de fleste tilfælde tror jeg, repræsentativiteten i relation til emnet "historien i offentligheden" er helt i orden.

Bogen handler jo om den offentlige historie, og i afsnittet med samme navn fra s 58 og frem indsnævrer Zander emnet dertil, at det er offentligheden i medierne, som er til undersøgelse. Derfor vil han i dette kapitel eller afsnit, som han skriver s 58, "studera några drag i den svenska offentligheten med särskild fokus på medierna". Det gør han da også på udmærket vis. Selve kapitlet kan der ikke sættes mange fingre på. Problemet er imidlertid, at med den rolle, massemedierne spiller for både afhandlingens oplæg og for selve analysen, så behandles de som helhed

stedmoderligt og forbliver på en mærkelig måde ikke-integrerede i fremstillingen. Medierne fremstår mestendels som statiske og passive i debatudviklingen, der helt overlades til debattørerne i form af historikere, forfattere, enkeltjournalister og andre. I reglen fremstår disse debattører blot som enkeltindivider, selvom deres tilknytning til en forening eller lignende somme tider påpeges. Men medierne som social og politisk institution træder i baggrunden, og dermed bliver det aldrig klart hvilken rolle de egentlig har spillet som dynamisk – eller ikke-dynamisk – faktor i forhold til historiedebatterne og på videre sigt til historiebevidstheden.

I de senere år har mange forskere tillagt medierne større og større betydning for den politiske og kulturelle samfundsproces. I dag anvender man f eks i Storbritannien begrebet politisk medialisering (mediatization) for at angive mediernes rolle i det politiske magtspil. Det er ikke kun de politiske aktører, der sætter dagsordenen, det er i mindst lige så høj grad medierne, og de politikere, der ikke forstår dette, eller som afviser at indgå i medialiseringen, har på forhånd tabt kampen. Tony Blair er en af dem, der til fulde har forstået at udnytte denne tilstand. Medierne er med andre ord blevet selvstændige aktører på den politiske scene, selvom de naturligvis ikke står alene. Og spørgsmålet er, om dette ikke også gælder på andre samfundsområder, herunder det historiske indslag i den offentlig-politiske debat. I forbindelse med striden om tvangssteriliseringen i Sverige synes jeg, forfatteren får dette skitseret, men desværre kun med en enkelt journalist – Maciej Zaremba – som hovedaktør. Den institution han er agent i eller den avis, han skriver til, behandles ikke; hele den sensationsprægede oplægning og behandling af de svenske steriliseringer ses som udgået fra en eller højst et par journalister.

Det er med andre ord mere enkeltjournalisterne end medierne, forfatteren ser som aktører. Det er da også givet, at journalister spiller en stor rolle, men de agerer ikke uafhængigt af den avis eller tv-station, hvor de er ansat. Det er her, retningslinierne skabes og journalistikken udgår fra. Og bagved er der igen en økonomisk og magtmæssig struktur, som avisen er mere eller mindre afhængig af. Derfor burde mediestrukturen og samspillet mellem denne struktur og offentligheden i almindelighed have været underkastet en mere indgående analyse i afhandlingen. Selv noget så enkelt som ejerforholdet til aviserne eller de grupper, som øvede mest indflydelse på dem, er ikke behandlet og ej heller medtaget som dynamisk faktor.

Jeg har selv forsket lidt i store offentlige historiedebatter i Danmark. Her viste det sig, at de uden sammenligning største debatter, der har været i Danmark om historie siden 2. verdenskrig, var genereret af tv-mediet og fandt sted i 1980'erne, bl. a. debatten om den svenske kvinde Jane Horney Granberg, der blev likvideret af den danske modstandsbevægelse i januar 1945. I 1980'erne fandt der fire eller

fem store debatter sted om dansk historie, og de var alle udsprunget af tv-udsendelser. I 1990'erne var der derimod kun debat om okkupationstiden, selvom der var adskillige andre historiske jubilæer, som kunne have givet anledning til diskussion, og selvom der var adskillige tv-udsendelser om vigtige fortidsbegivenheder.

Den eneste forklaring, jeg kan finde på denne forskel, er at tv i slutningen af 1980'erne mistede sin position som eneste talerør for det, englænderne har kaldt the nationwide audience. Hvis en historisk serie blev sendt, kunne man fra ca 1960 til 1980'erne være sikker på, at en meget stor del af den danske befolkning så den og muligvis blev påvirket af den. I hvert fald blev den samtaleemne både i familierne, på arbejdspladserne og i den trykte presse.

Derfor blev det vitalt for interessenterne, hvad enten det var den danske arbejderbevægelse eller veteran-fællesskabet fra okkupationstiden eller A P Møller i forbindelse med Maj Wechselmanns film om samme okkupationstid – derfor blev det så afgørende for dem at dementere indholdet i serien og muligvis sætte en modkampagne i gang, som så kunne rulle i medierne i månedsvis.

I 1988 blev det nationale tv-monopol i Danmark brudt, tv blev efterhånden mere markedsstyret, og i 1990'erne opstod et utal af tv-kanaler. Monopolbruddet resulterede også i, at det danske public service-tv gradvis forandrede status fra at være kulturinstitution til at være medieinstitution på en slags markedsvilkår. Seerne blev mere og mere betragtet som individuelle mediebrugere og ikke som deltagere i en politisk eller kulturel offentlighed, hvor visse historiske forhold og begivenheder ansås for bydende nødvendige at erindre. Og hermed hørte historie i tv også op med at være et emne, som kunne sætte større offentlige diskussioner i gang (se min artikel herom i dette nummer af *Historisk Tidsskrift*).

Såvidt jeg kan se, er der træk der tyder på samme udvikling i Sverige. Eksempelvis nævner Zander to tv-udsendelser fra henholdsvis 1970'erne – *Från socialism till ökad jämlikhet* og *Folkets historia i bild. De stora bondeupprorens tid* (s 389), som vakte stærk debat, mens en ligeledes kontroversiel serie fra 1999, *Hundra svenska år* kun blev mødt med mindre indsigelser og en kort debat (s 416f).

Hele historiedebatten er i dag både mere pluraliseret og mere diffunderet, og det er nok en af grundene til, at det er så svært at bestemme, hvad den egentlig har som centrale emner andet end noget med Holocaust og menneskerettigheder. En mere kollektivt betonet diskussion er svær at gennemføre, både fordi der er så mange forskellige erindringsfællesskaber og af de teknologiske og magtmæssige årsager, jeg har nævnt ovenfor.

Det er klart, at massemedierne i begyndelsen af århundredet tjente en anden funktion end i tiden efter 2. verdenskrig og især i de sidste 15–20 år. Men netop disse forandringer i mediernes form og agens såvel som i deres kommunikative kredsløb burde have været fremdraget i afhandlingen og kunne være brugt til at vise samspillet mellem økonomi, teknologi, magt og ideologi over tid, også når det gælder histories rolle.

Et yderligere kritikpunkt er, som tidligere antydnet, at de store værker om kollektiv erindring, som er udkommet i Europa i de senere år, ikke er nævnt, og at deres begrebsdannelse forbliver uomtalt. Det gælder først og fremmest det franske projekt "Les lieux de mémoire" i syv store bind, redigeret af Pierre Nora, som rummer mere end 120 afhandlinger af ledende franske historikere om de franske erindringsteder eller om den franske historiekultur. I Italien udkom for nogle år siden et lignende værk, i Holland er udkommet tilsvarende, men knap så ambitiøse værker, og i Tyskland er netop udgivet et to-bindsværk om tyske erindringssteder.³

Begrebsdannelsen i disse værker, lige som i den amerikanske erindrings-historiker David Lowenthals værker, skal føres tilbage til den franske sociolog Émile Durkheim, formidlet via hans elev Maurice Halbwachs (1877–1945), der også selvstændigt bidrog til teoridannelsen.⁴ Centralbegreberne er erindring (minne), erindringsfællesskab og erindringssted. Der er tale om en social-konstruktivistisk tilgang, som betoner de nutidige samfunds behov for identitet via konstruktion af erindring; men i og for sig står teorien hos Halbwachs og Nora ikke i modsætning til den, som Zander bygger på.

Det virker lidt blegt kun at nævne et par bøger fra den angelsaksiske popular memory-tradition, som ikke er gået så systematisk til disse studier som den franske skole.

Men først og fremmest undrer det mig, at afhandlingen ikke åbner for et internationalt udblik, som kunne følges af et nationalt indblik. Såvidt jeg kan se, er der kun to internationale faktorer i 1900-tallet, som behandles i bogen, og det er Tyskland, inklusive nazismen, som kom til at spille en rolle i Sverige som pangermanisme og tysklandsaktivisme (Sven Hedin, Fredrik Bøök m fl), og så er det Francis Fukuyamas skrifter om "the end of history". Centrale kontinental-europæiske debatter er ikke omtalt og heller ikke amerikanske, når man ser bort fra Fukuyama.

Det gælder endda en så skelsættende debat som den tyske Historikerstreit fra anden halvdel af 1980'erne, den er ikke nævnt med et ord, og iøvrigt heller ikke de senere debatter om den dobbelte belastning fra både nazismen og kommunismen

3. Pierre Nora (ed), *Les lieux de mémoires* I-VII, Paris 1984–93; Mario Isnenghi (ed), *I luoghi della memoria* I-III, Rom/Bari 1987–98; Pim de Boer & Willem Frijhoff (eds), *Lieux de mémoire et identités nationales*, Amsterdam 1993; N C F van Sas (ed), *Waar de blanke top der duinen: en andere vaderlandse herinneringen*, Amsterdam 1995; Etienne François & Hagen Schulze (eds), *Deutsche Erinnerungsorte* I-II, München 2001. Den danske serie *Historieformidling* i 12 bind fra Center for humanistisk historieformidling (Frederiksberg 1996–2000) rummer ligeledes artikler og værker af interesse for emnet.

4. David Lowenthal, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge 1985; David Lowenthal, *Possessed by the Past. The Heritage Crusade and the Spoils of History*, New York 1996; Maurice Halbwachs & Lewis A Coser (eds), *On Collective Memory*, Chicago & London 1992.

efter Murens fald. Habermas nævnes for sin bog om den borgerlige offentlighed, men ikke for sin berømte og berygtede artikel i *Die Zeit*, "Eine Art Schaden-sabwicklung. Die apologetischen Tendenzen in der deutschen Zeitgeschichtsschreibung" den 11. 7. 1986, som angreb det tyske historikerlaug og dermed sparkede historikerstriden i gang.⁵ Betyder det, at disse debatter ikke har været omtalt i Sverige, eller har de ikke sat nogen egen debat i gang?

Er denne lukkethed om Sverige og den svenske historiekultur en simpel afspejling af det eksempel og det materiale, forfatteren har siddet med, eller skyldes den en overtagelse fra hans side af den nationale historietradition, som han selv så glimrende demonstrer går ud fra devisen Sweden first?

Bogens indhold er en konstruktion af den svenske nationale historiekultur i dens hundredårige udvikling. Nationalt var det, og nationalt er det, uanset hvor mange debatter regeringen så sætter i gang om förintelsen eller om flygtningepolitikken i 1930'erne og 40'erne. Fokus er ikke Sverige som influeret af verden, men snarere verden som influeret af Sverige. Og på samme måde: En meta-historisk konstruktion af den svenske historiekultur, det er den afhandling Ulf Zander har givet os. En thesaurus, omend en national thesaurus.

Konkluderende vil jeg sige om forfatterens metode og ligeledes om hans resultat, at han på en meget resolut og energisk måde har annammet den nye indsigt blandt avantgarde-historikere, at man ikke længere kan nøjes med at skrive historiografiske analyser, der kun tager historikerne og deres skrifter op.

I de sidste ca 10 år er den erkendelse gradvis slået igennem, inden for Skandinavien ikke mindst i østdanmark og Skåne, at historiske analyser af historie, det man traditionelt har kaldt historiografi, må dække meget mere end det, de videnskabelige historikere tænkte og skrev – de må også inkludere mindet, erindringer og traditionen i dens mangfoldige former –, og følgerigtigt må de inddrage et meget større materiale fra den samfundsmæssige erindrings- eller mindeproduktion, end man gør i den traditionelle historiografi.

Historieskrivningens historie må blive til historiekulturens historie og dermed indbefatte hele menneskelivets historiske dimension. Det vil i praksis sige, at både det materielle og det åndelige, såvel institutionerne som de bevidste udsagn, der indbefatter den tidsmæssige dimension, må tages med i analysen.

Zander er mig bekendt den første, der konsekvent og dybtborende har forsøgt på dette, i hvert fald i vores lille del af verden. Og trods de vandtætte skotter til andre lande er det en flot præstation! Bogen har alle chancer for at blive et standardværk om svensk historiekultur i det 20. århundrede, og i den egenskab vil den givetvis inspirere til lignende studier i de øvrige nordiske lande. Den er desuden godt og letflydende skrevet. Og som jeg har berettet for folk, mens jeg

5. Aftrykt i "Historikerstreit", *Die Dokumentation der Kontroverse um die Einzigartigkeit der nationalsozialistischen Judenvernichtung*, München 1987, s 62–76.

læste bogen, har jeg været fuldstændig opslugt af den. Ikke mindst af forfatterens egen fascination af især den tidlige debat, der virker meget smittende.

Endvidere kan man med føje understrege afhandlingens tværfaglige bestræbelse. Den kan læses ikke blot som historie, men også som idéhistorie, litteraturhistorie eller det man kalder intellektuel historie. Afhandlingen er gefundenes Fressen for hele det humanistiske område og måske endda for det samfundsvidenskabelige. Ja, den vil måske ovenikøbet interessere den svenske offentlighed!

I skumringen flyver Minervas ugle ud, sagde Hegel. Hvis dette gælder noget historieværk, gælder det i hvert fald Ulf Zanders. Og det er kun ment som en ros (beröm).

Claus Bryld*

* Fakultetsopponent